

Lennart Hellspång:

Klassikerintro

FÖR ATT FÖRSTÅ DEN FULLA betydelsen av detta temanummers klassiker, Karlyn Kohrs Campbells *Kvinnorörelsens retorik: en oxymoron*, ska vi börja med en fråga som leder blicken både bakåt och framåt. I dess ljus ska vi försöka teckna det retoriska landskap, som Campbells uppsats träder fram mot så skarpt och starkt. Den är nämligen ett slag i ansiktet på vår traditionella retorikförståelse.

Hur tidlös är retoriken? – det är frågan som jag tänker på. Svaret beror förstas på vad vi lägger i ordet "retorik". Menar vi människans vilja och förmåga att förstå och förändra sin värld genom sitt språk? Då är retoriken jämgammal med människan själv och dör först med henne. Menar vi däremot vissa former av tilltal till andra, som uppstått under bestämda historiska och kulturella omständigheter, så har vi en retorik utan någon principiell nödvändighet. En sådan retorik hör hemma i en viss samhällsformation, bärs av vissa grupper med vissa syften och kan, när tiden är mogen, ifrågasättas av andra grupper med andra syften. Låt oss peka på en kraftfull retorisk tradition (ja själva den Retoriska Traditionen med stora bokstäver), som vi kunde kalla för den *klassiska talarkonsten*. Eftersom den blivit en kanon för Västerlandet kunde vi också tala om den kanoniska talarkonsten.¹

Det är en form av offentligt tilltal som realiseras, kodifieras och med tiden också idealiseras som en reglerande praxis för den grekiska stadstatsdemokratins politiska och

juridiska församlingar och som sedan, mer eller mindre modifierad, har förts vidare genom skola, rättsväsen, kyrka och andra offentliga institutioner i det västerländska samhälle, som räknar sina anor från den grekisk-romerska civilisationen.

Den kanoniska retoriken

Vad utmärker då den klassiska talarkonsten? Jag tror att sju drag är särskilt typiska för den:

1. För det första är den *offentlig*. Där den finns, finns också ett rum för att ta ställning tillsammans i allmänna frågor, fysiskt-konkret (agora, aeropag) liksom politiskt-symboliskt (möjlighet till åsiktsutbyte och gemensamma beslut). Från sin plats i det offentliga rummet riktar den sig till lyssnarna som handlingskapabla medborgare i en *polis*, en statsenhet, med ett delat ansvar för dess väl och ve som möjligt att påverka genom samfälliga aktioner. Mot den bakgrunden avtecknar sig målen för var och en av de klassiska talgenrerna: för den deliberativa att nå det goda för samhället, för den juridiska att skipa rätt för dess medlemmar och för den demonstrativa att visa vilka sociala värden som ger mätten för gott och rätt.

2. Att den klassiska talarkonsten verkar offentligt gör att den också blir *doxisk*. För att stödja sina anspråk måste talaren vädja till en *doxa* – gemensamma föreställningar hos hans publik. Och hur formas doxa som en given mening i det offentliga rummet? Genom att människor (män) rör sig där och deltar i dess strider och samarbete. Det blir en källa till kollektiva erfarenheter. I samråd

1 För en diskussion av vad den innebär se också Brigitte Mrals bidrag till detta nummer.

och överläggningar kan de sedan uttryckas som sammanhållande tankar, värderingar och mål.²

3. Som offentlig förmedlar den klassiska talarkonsten inte bara samhällets värdegrunder utan också dess intressemotsättningar. Det gör den *agonistisk* (av *agon*=strid). Att tala blir för den att verka i en kampsituation. På folkmötet står stridiga viljor mot varandra, i domstolen kämpar den åtalade mot sina åklagare.

Visserligen är det agonistiska draget inte lika framträdande i alla former av antikens retorik. Vid sidan av rådstalet och rättstalet har vi också den demonstrativa genren, vars huvudsyfte snarast är att peka på värden som förenar talaren och hans lyssnare. Men även där finns det konfrontativa ofta med genom att andra kulturer, normer, värden exkluderas från dem som hyllas. Det goda avtecknar sig mot det onda, det bra mot det dåliga.

4. I det typiska fallet framträder talaren som en förebild, som visar vägen för andra med sina ord. I den meningen är det en *auktoritativ* retorik. Som offentlig maktutövning inom både den deliberativa och den demonstrativa genren förkroppsligas den gärna i den politiska ledarens gestalt. Eller kanske i förkunnaren, som från predikstolen riktar sig till de själar som lämnat sig åt hans vård.³

En genre som kanske avviker här är den juridiska. Den måste också gemene man bruka för att inte tappa sin rätt eller frihet

(och kanske fick man då vända sig till en specialist, en logograf som Lykias). Men i takt med att domstolsretoriken anförtros åt professionella jurister (vilket sker i Rom) och inte sällan blir ett led i deras avance-mang mot politiska ledarpositioner (tänk på Cicero!), så blir den auktoritativa principen framträdande även där.

5. I den klassiska talarkonsten förkunnar talaren sin mening snarare än söker den. På så vis är det en *sluten* retorik. Talaren har en ståndpunkt som han nu vill redovisa för andra.

Det slutna sammanhänger också med det agonistiska och auktoritativa. Att kämpa gör det svårt att söka. Det senare kräver ju att man öppnar sig för sin motpart. Och en auktoritet erkänner ogärna tvivel som kan undergräva vad han står för.

Samtidigt kan det agonistiska motverka det ensidiga. På rådmötet och i domstolen hörs inte bara en stämma. Olika röster bryter sig mot varandra. På så sätt öppnar de flera perspektiv. Därför har den klassiska talarkonsten gått att förena med en (formell) demokratisk tradition (även om den också kunnat fungera i mycket auktoritära system, där bara en mening fått plats).

6. Den klassiska talarkonsten är *monologisk*. Det var den svåra uppgiften att hålla en publik fången genom ett längre anförande som dess utövare förberedde sig för. Det gör att begreppet retorik (felaktigt tycker vi som vill utveckla det!) än i dag för de flesta står för en talare som har lyssnare men inte samtalsare⁴.

I antiken fanns ett lärt intresse också för samtalet. Men det förde grekerna till dialektiken, som hade en annan uppgift än retoriken. I dialektiken prövar man en mening genom att låta den möta sin motsats. Då var syftet inte att övertala en motpart utan att gemensamt finna sanningen.

Naturligtvis hade antikens tal också drag

2 På den högsta och vidaste nivån kan vi tillskriva den demonstrativa genren uppgiften att bevara, anpassa eller omforma *doxa*.

3 Det är typiskt att antologier med "berömda tal" nästan bara innehåller tal av personer som varit ledare av något slag – för nationer, politiska partier, frihetsrörelser, vetenskapliga samfund, estetiska skolor etcetera. Att talaren symboliskt och ofta även bokstavligen har stått på en tribun har harmonierat med att han som stöd för sin retoriska appell också haft (eller skapat åt sig) en position ovanför dem som han riktat sig till.

4 "Samtalspartners" är ett så otympligt ord.

av samtal. Vi får ju anta att man svarade på tilltal i folkförsamlingen. Och även om den grekiska rättsordningen bara gav parterna var sitt tillfälle att utveckla sin talan, så fanns tillfällena till repliker i förhören av vittnen. Dessutom måste även det monologiska talet vara dialogiskt genom att talaren anpassar sig till lyssnarna: ser och förutser hur de reagerar och låter det vägleda sitt tal. Men det som tränades i den klassiska traditionen var främst den ensamma röstens makt över lyssnarna, inte äkta möten med andras röster som öppnar för det oväntade.

7. Klassiskt bygger retoriken på ett kraftfullt tilltal – det gäller att väcka och fånga publiken för att forma vad den tänker och känner. Bakom ligger en strävan att övertala och övertyga, för att driva och sprida en viss mening. Det är en talarkonst med en *persuasiv* inriktning. Den vill vinna andra för talarrens sak.

I mycket är det persuasiva en nyckel till att förstå klassisk retorik. Det har att göra med synen på talet som en makt att förändra världen. Men alla vägande ingrepp i det reala är också sociala, de kan bara ske i samarbete med andra. Till gemensamma insatser kan vi drivas med övertalning eller fysiskt våld. Här representerar talarkonsten det fredliga, det civiliserade och civiliserande alternativet.⁵

Och medan övertygandet kan spela på lyssnarnas alla fördomar och även på deras mest asociala och destruktiva känslor, så rör det sig i princip om något rationellt – en vädjan till andras klokhet. I det persuasiva finns också retorikens bidrag till att forma ett kollektivt förnuft som samhällsbildandets själva motor.

I den traditionella retorikundervisningen var detta, att finna sätt att övertyga om en

ståndpunkt, något som ständigt återkom. Gång på gång och i växlande former sökte man utforska olika medel (argument, exempel, historier, stilfigurer) för att nå det målet – men också att förhålla sig kritiskt till samma syfte genom att se på möjligheten att tala övertygande också för en motsatt mening.

Retorik och patriarkat

Ingen talekonst är socialt neutral. För den klassiska retoriken gäller att den tog form i en patriarkal samhällsordning, som består än fast den är försvagad. Där gäller regeln att vissa personer och grupper härskar över andra. Själva mönstret för hierarkin är mannens makt över kvinnan. Men principen att avskilja och underordna kan tillämpas på alla kategorier av människor (sociala, politiska, etniska, religiösa, sexuella etcetera).

Ytterst vilar patriarkatet på makten att bruka våld. Men dess viktigaste stöd är något mer immateriellt: en oavbruten produktion av ideologisk diskurs. Hur den verkar kan visa sig på olika sätt. Men det sker alltid för samma mål: att naturalisera, dölja och legitimera det förtryck som finns. I sin tur förutsätter detta överskylande en inskränkning av den kritiska dialogen. I den patriarkala retoriken är det ”faderns röst” som åberopar ”faderns lag”.

För sin ostörda funktion kräver patriarkatet en ”frivillig” underkastelse av kvinnan – hon måste stanna på sin plats och sprida dess värden. Ty det ideologiska arbetet kräver mycket starka och genomträngande övertalningsmekanismer. I det patriarkala systemet verkar de på alla plan, från de högsta och mest offentliga till privatlivets mest intima.

I denna rangordning av nivåer, där den offentliga står högst och den privata lägst, har den klassiska talarkonsten en form som tycks spegla patriarkatets struktur: den är monologisk och auktoritativ, den sluter sig

5 Samtidigt kan det finnas kvar en rest av den fysiska våldsmakten även i den persuasiva talarkonsten. Det har just kvinnorörelsen noterat och vänt sig mot (Gearhart 1979).

kring en ståndpunkt, den väjer inte för strid, den stödjer sig på doxa och den vill underkasta lyssnarna ordets makt genom att övertyga, ja överbevisa dem om det rätta i talarrens mening.⁶ Det är retoriska egenskaper som passar för en samhällsordning, där olika grupper har motstridiga intressen. Då

måste söndringen tyglas av en samlande vilja som kraftfullt hävdar sin överhöghet.

Samtalsgruppens retorik

Detta har varit en lång väg att gå. Men nu är vi tillbaka vid den uppsats som ska presenteras här: Karlyn Kohrs Campbells *Kvinnorörelsens retorik: en oxymoron* (först tryckt 1973). Med all rätt är detta en klassiker, som ofta har citerats, kommenterats och antologiserats. Den kom vid en svår och kritisk tid för den amerikanska kvinnorörelsen. Det legitima i dess strävan var långt ifrån erkänd, den var inbördes splittrad och många inom den kände tvekan inför hur man skulle gå vidare. Inte minst gällde det hur man skulle kommunicera med varandra inom rörelsen själv (eller rättare sagt: inom det som ännu inte var en rörelse) och med det omgivande samhället.

I det läget formulerar Campbells uppsats med största konsekvens ett alternativ till det som jag har kallat för den klassiska (manliga) retoriken. När hon gör det utgår hon från en speciell kommunikativ erfarenhet. Det handlar om den "retorik" som kom att utvecklas inom kvinnorörelsens samtalsgrupper, där enskilda kvinnor utbytte drabbade erfarenheter. Syftet var delvis terapeutiskt: att finna läkedom för svåra upplevelser genom att dela dem med andra. Och de som lyssnade kunde förstå, därför att de själva fått lida av det patriarkala systemets orättvisor. Men syftet var också progressivt, emancipatoriskt och politiskt: att verka för "medvetandegöring" och att tillsammans formulera alternativ till den dominerande samhällsordningen.

Den retorik som växte fram i dessa grupper kom att på varje punkt bli en motsats till den kanoniska retorik som jag nyss har beskrivit (Campbell talar själv om en "anti-retorisk" stil):

1. Till att börja med rör det sig om en privat kommunikation. De som talar är inte

6 Som framgår av Brigitte Mrals bidrag till det här numret har kvinnor som velat kommunicera offentligt alltid tvingats förhålla sig strategiskt till det patriarkala systemets kanoniska retorik. Ett belysande exempel är Teresa av Avila (Mral 1999). I hennes fall var varje form av antagonistisk hållning omöjlig. Som kvinna kunde hon inte riskera att väcka anstöt, eftersom hon saknade resurser för polemik. Bakom henne stod ingen stridskapabel grupp för att ge stöd. Vidare kunde hon som kvinna inte åberopa någon egen auktoritet. Tvärtom fick hon använda olika ödmjukhetsformler för att föringa sig själv. Hon kunde inte göra anspråk på klokhet, lärdom och skarpsinne. Ja, att hon alls yttrade sig offentligt visade att någon annan talade genom hennes röst - hon fick sin inspiration av Gud (alltså patriarkatets högsta auktoritet!). När kvinnor fränkänner sig personlig auktoritet banar de samtidigt väg för en mer öppen och dialogisk retorik. De kan framträda som sökan- de och osäkra i stället för att hävda, att de har funnit sanningen och nu vill förmedla den till andra. Ett exempel är när de vänder sig till män för att få stöd för en mening som de prövar. Då konstruerar de en retorik som blir giltig först genom att bekräftas av andra.

Men den här bilden gäller inte helt generellt. Också i äldre tid har kvinnor kunnat göra sig hörda på den klassiska talarkonstens egna premisser (fast utifrån sina speciella förutsättningar). Ett exempel är den heliga Birgitta. Hon skyr på inget sätt det agonistiska i sina häftiga utfall mot den svenske kungen, hon talar med en stark egen auktoritet, hon är en utpräglad förkunnare som i sina revelationer inte söker sanningen utan har funnit den, hon inbjuder knappast till samtal utan yttrar sig med visionärens monologiska kraft och hon har ett starkt behov av att övertyga, att få lyssnaren/läsaren att ta intryck av hennes ord, ansluta sig till hennes mening, göra som hon önskar. Under speciella omständigheter har kvinnor alltså kunnat etablera positioner åt sig inom det patriarkala systemet, som tillät dem att dominera kommunikationen enligt den klassiska retorikens recept.

vana att framträda offentligt och vad de säger är djupt personligt. Det är bikter, bekännelser, anklagelser, utbrott, intima vittnesmål. Tillsammans med en liten grupp i samma sårbara situation undersöker de sina egna liv. Det direkta målet är snarare att förändra jaget än att förändra samhället.

2. I sin hållning som kvinnor har samtalsdeltagarna formats av sina enskilda erfarenheter från hem, familj, skola och yrkesliv. Men i motsats till andra förtryckta grupper som arbetare och färgade har de aldrig organiserat sig som ett särskilt kollektiv. Därför har ingen sammanhållande doxa kunnat växa fram som ett uttryck för deras gemensamma intresse. Och än mer: den doxa som finns, runt dem och inom dem, är formad av patriarkatet. Den är alltså inte något som feministiska talare kan stödja sig på.

3. I en grupp av kvinnor som förtroende- fullt delar med sig av vad de upplevt saknas antagonism mellan deltagarna. Finns där agg och stridslust riktar de sig utåt: mot det som snärjer och sänker i omgivningen. Att tala i gruppen innebär ett förverkligat syster- skap. Det förutsätter närhet, inte distans, och förståelse, inte en ifrågasättande hållning.

4. I gruppen talar varje kvinna med full auktoritet när det gäller sina egna erfarenheter. På sitt eget livs händelser är hon en obestridd expert, även om andra kan hjälpa henna att tolka och förstå dem. I gruppen finns ingen given position med en makt att råda och svara, som de andra får underkasta sig. Ytterst måste varje kvinna lösa sina egna problem på sitt eget sätt. Det hindrar förstås inte att någon kan få auktoritet även i gruppen genom sina bidrag till dess interaktion. Men det viktiga är att själva den retoriska processen inte kräver, ja tvärtom motverkar överordning och ledarskap.

5. De kvinnor som kommer till samtalsgruppen är ofta vilsna, förvirrade, frågande, sökande. De har inte någon klar bild av sin

roll som kvinnor och om kvinnorörelsens mål och mening. Och om de ändå har det, så deltar de i samtalsgruppen som uttryck för en vilja att ifrågasätta vad de redan anser, att öppna sig för andra åsikter och erfarenheter, att vidga sina perspektiv genom att träda in i en gemenskap där alla talar med lika myndighet. Att vara med i samtalsgruppen är att "riskera det egna jaget" i en retorik som inte sluter sig kring ett fastlagt program.

6. Den mest påfallande skillnaden mellan retoriken i en kvinnlig samtalsgrupp och den klassiska talarkonsten är förstås att ingen i gruppen står på ett podium och dominerar de andra med en monolog. I stället gäller samtalets princip. Här riktar sig inte en till många utan många till varandra i ett kollektivt utbyte av erfarenheter. Här finns inte *en* starkt ljudande röst utan ett surr av röster.⁷

7. Till sist förlorar även det persuasiva draget i den klassiska talarkonsten mycket av sin betydelse i den kvinnliga samtalsgruppen. Vad det gäller är inte att övertyga andra om det sanna i ens egen bild av världen eller få dem att ansluta sig till någon viss handlingslinje. Istället bjuder deltagarna på sina egna upplevelser, frågor och insikter och överlåter till de andra att avgöra vad de vill ta till sig. Målet för retoriken här är en process, inte en viss tro eller politik.

En feministisk motretorik

Vad Campbell säger om kvinnorörelsens kamratliga, öppna ochopersuasiva retorik väcker förstås en stor fråga. Hur går det att tillämpa den i en rörelse, som inte bara verkar inåt utan också utåt och som kämpar mot orättvisa och förtryck. Måste inte den manliga kampretoriken komma till pass då?

7 Den feministiska retoriken är dialogisk också i förhållande till mannen, eftersom "[d]et är svårt att bekämpa en fiende som har utposter i ens huvud". Att medge den ambivalensen gör retoriken samtidigt öppen.

Och om det är så: hur modifieras den av kvinnors speciella situation och erfarenhet? Här framhåller Campbell särskilt två saker:

1. Från enskilda livsöden måste en feministisk retorik röra sig mot kvinnors gemensamma öde och från det privata mot det offentliga. Annars kan den inte ändra på kvinnors villkor, för "att argumentera för att verkligen övertyga är att offentliggöra det privata." Ändå måste den också som offentlig bevara sitt samband med det privata och upprätta en dialog med det som är personligt och individuellt i varje kvinna och aldrig kan reduceras till en kollektiv mening.⁸

2. Mot den doxa som härskar i samhället och som uttrycker en patriarkal ideologi tvingas den kvinnliga retoriken göra uppror: "Valet att vara moderat och reformist finns helt enkelt inte för dem som talar för kvinnans frigörelse." Här måste den alltså utveckla en antagonistisk och konfrontativ strategi.⁹ Men för det syftet kan den inte på något enkelt sätt stödja sig på en mot-doxa som en klar kontrast. Ty vad en sådan måste stå för har korrumpierats i sin kärna av det rådande systemet, som utåt hävdar samma värden som kvinnorörelsen också förfäktar (demokrati, jämlikhet, personligt oberoende) men förråder dem i praktiken.

Därför måste den kvinnliga retoriken arbeta med en mer försåtlig metod, som avslöjar manssamhällets motsättning mellan dess principiellt demokratiska förkunelse och dess orättvisa behandling av människor som råkar vara kvinnor. Det får ske genom retoriska grepp som inkongruenta perspektiv ("Är Gud en svart kvinna?") eller symboliska omkastningar (exempelvis att

fylla en stigmatiserande term som "hora" med ett positivt innehåll¹⁰). Som Campbell uttrycker det är syftet att "göra våld på verklighetsstrukturen". Det är alltså en demonstrativ genre, som upplöser doxa i stället för att bekräfta den, genom att visa på dess sprickor och motsägelser. De framträder ju så snart vi försöker göra patriarkatets ideologi till en universell princip. För ingen sådan princip kan utesluta det ena könet.¹¹

Något som Campbell inte tar upp är hur en social struktur skulle se ut, där samtalsgruppens retorik kunde vara ett mönster för det offentliga meningsutbytet. Vi kan anta att den på punkt efter punkt måste skilja sig från det patriarkala systemet, ja lägga det helt i spillror. Det skulle betyda en samhällsordning, där kampen mellan olika grupper har ersatts av ett fredligt samarbete (vilket i sin tur förutsätter att orättvisor och andra objektiva skäl för motsättningar har försvunnit), där en allmän jämlikhet och respekt för andra har brett ut sig och där traditionella auktoritetspositioner har raserats, där förkärleken för dogmatiskt och ideologiskt tänkande har upphävts och ett fritt sökande efter sanning och värde uppmuntras och respekteras hos alla, där åsikter inte sprids från maktcentra via megafoner till breda massor utan hela tiden formas och ventileras i små och större grupper som står i ett dialogiskt samspel och där, till sist, begäret att övertyga andra om sin egen mening har ersatts med en nyfiken lust att inta olika perspektiv, att pröva olika positioner och att erkänna deras begränsade, relativa, situationsbundna värde, utan alla

8 I själva verket är ju detta ett viktigt etiskt problem i dag, när talet om den deliberativa och dialogiska demokratin växer sig starkare och när rätten att välja sina offentliga representanter inte ses som tillräcklig för att den enskilda ska kunna medverka i det politiska livet utifrån sina egna förutsättningar.

9 Detta dryftas vidare av Mral i detta nummer.

10 Om hur skoltjejer med invandrarbakgrund kan hävda sin värdighet genom att definiera om förtryckande glåpord berättar Ambjörnson (2003). Delvis ingår detta som ett led i ett slags omkastade könsrelationer, som slår killarna med deras egna vapen.

11 Vad Campbell här pekar på är en central uppgift för en retorisk kritik av den offentliga och politiska diskursen generellt.

absoluta anspråk. Vilka tendenser verkar åt det hållet i det postmoderna, massmediala samhället? Vilka verkar i rakt motsatt riktning? Det blir en viktig fråga för den som tar den kvinnliga samtalsretoriken på allvar som en eftersträvansvärd form för det politiska samtalet.

Att ompröva retoriken som teori

Även en annan fråga berör Campbell inte. Men hennes uppsats inbjuder till den. Om den klassiska talarkonsten inte är ett tidlöst ideal för att diskutera samhällsfrågor – vad betyder det för retoriken som teori? Går den att skilja från sin traditionella praktik? Eller måste den överges eller stöpas om för att kunna analysera och reglera också alternativa mönster för politiskt viktigt kommunikation? Genom att stå för ett annat sätt att tala om vårt sociala vara blir kvinnorörelsens retorik verkligen en ”oxymoron”, som Campbell säger. Den utmanar retorikens traditionella begrepp. Som alla paradoxer tvingar den oss att tänka om.

Aristoteles bestämmer retoriken som en konst. Vad den handlar om är att på alla områden finna det som övertygar. Därmed sätter han *peithos* i centrum, att styrka vad vi tror. Men det begreppet verkar ovidkommande för den retorik som Campbell talar om. Att övertyga kan rentav ses som en form av ”tvång”, som inte hör hemma i kvinnorörelsens samtalsgrupper. Den andra ska ju ge upp vad hon tänkte tidigare och underkasta sig till talarens ståndpunkt, alltså låta en inträngande mening ta makten över sina tankar.

Ändå kan nog begreppet *peithos* räddas också till en ”systerskapets” retorik. Men det kräver en accentförskjutning, som kanske också fördjupar det. Att leta efter det som övertygar sker då inte för att manipulera vad andra tänker. I stället blir målet att finna det

som gör gemensamma erfarenheter möjliga att förstå. Och det sättet att söka mening är centralt för en kvinnlig samtalsgrupp.

Etymologiskt och innehållsligt är *peithos* släkt med *pistis*, den tillit som för retoriken är det övertygande talets mål och grund. Den måste talaren vinna om han inte har den redan. (Ja, i själva verket kan *peithos*, som José Ramirez påpekat, också kallas ”tillitsskapande”¹²). Och att hysa förtroende för dem man vänder sig till är förstås a och o i samtalsgruppen. Utan det kan deltagarna inte öppna sig för varandra.

I en antagonistisk retorik finns inte samma djupa tillit, ingen beredskap att visa sin sårbarhet utan förbehåll. Där måste en talare alltid räkna med misstro och motstånd och kunna bemöta dem. Därav det krav på auktoritet, som samtalsgruppen saknar.

Det här berör också *ethos*. Klassiskt är det viktigt som karaktärens tyngd bakom talarrens ord. Då blir *ethos* ett argument. Men i samtalet har *ethos* inte rollen att differentiera, att ge vissa talare en speciell auktoritet. Tvärtom godtas varje deltagare utifrån sina egna förutsättningar. *Ethos* är då inget som hon måste erövra för att få en talarposition. Det är inte en makt utan hennes individualitet, obeslöjad av en mask, en *persona*. I gruppens möten både finner hon den och får den bekräftad genom att bli sedd som ”den hon är” av de andra.

Eftersom deltagarna är individer och möter varandra som individer (och samtidigt som medlemmar av en kvinnogemenskap) är *ethos* som karaktärens spegel, som den talandes ”ansikte”, naturligtvis fortfarande viktigt. Men utan en persuasiv kontext får *ethos* en helt annan innebörd än i den klassiska retoriken.

I denna nya kontext får också *pathos* en ny funktion. När den klassiska talaren vill gripa lyssnarna, väddar han till deras känslor. För inget medel är starkare för att röra deras

12 Ramirez (2001).

tankar och vilja. I sin extrema form möter vi det sättet att driva och leda hos demagogen, som får publiken att koka av affekter. I hans händer blir känslorna en kollektiv kraft som smälter samman individerna till en massa. I den kvinnliga samtalsgruppen är känslorna förstås också viktiga. De måste få visas och delas i en förtroendefull gemenskap. Men det gäller inte att behärska andra genom att styra deras känslor dit man själv vill. Det handlar helt om en empatisk hållning

Några av retorikens centrala begrepp verkar alltså få mindre vikt eller en annan uppgift i en öppen dialogisk retorik av det slag som vi finner i samtalsgrupperna. Det är lätt att se att förändringen sträcker sig också till en triad av begrepp som *docere*, *movere* och *delectare*. Det är den monologiska talarens vapen för att erövra lyssnarna. Och omprövningen når även *rhetorices partes*, det retoriska

talets produktionsfaser från *inventio* till *actio*. De passar en förberedd monolog men inte samtalsgruppens öppna, spontana och improviserande dialog. Den skulle ju tappa i äkthet och liv genom planerade inlägg.

För den som anser att den klassiska retoriken med sina öppna och fruktbara begrepp har mycket att ge för vår förståelse av *alla* former av talets konst innebär Campbells program för en alternativ retorik en spännande utmaning. Den tvingar oss att tänka igenom den retoriska traditionen för att svara på frågan: Hur långt kan den ännu hjälpa oss att tolka, bedöma och förmedla också kommunikativa former, som är mycket avlägsna från den klassiska talarsituationen?¹³

13 Ett tack till Eva Erson för värdefulla synpunkter på texten.

Litteratur

- Ambjörnsson, F. (2003): "Kom nu hora, så går vi!", i: *bang* 2/2003, s.12-17.
- Gearhart, S.M. (1979): "The Womanization of Rhetoric", i: *Women's Studies Int. Quart.*, vol 2, s.195-201, Pergamon Press.
- Mral, B. (1999): *Talande kvinnor. Kvinnliga retoriker från Aspasia till Ellen Key*. Nya Doxa.
- Ramirez, Jose (2001): "Den mänskliga existensens grund: en undersökning av tillitens fenomenologi", i: Aronsson, G. & Karlsson, J. (red.) *Tillitens ansikten*. Studentlitteratur.

Karlyn Kohrs Campbell

Kvinnorörelsens retorik: en oxymoron

VAD FRASEN "KVINNANS FRIGÖRELSE" än betyder står den än så länge inte för någon sammanhängande historisk-politisk rörelse. Inga klart definierade program eller politiska syften förenar de små och ofta obeständiga grupper som det rör sig om. Och för organisatorisk enhet och samverkan finns heller inte många belägg.¹ Hittills har kvinn-

orörelsen inte ändrat mycket i det amerikanska samhället², fast den har gjort sina frågor mycket omtalade och omstridda. Som vissa inom den medger handlar det mer om ett "sinnessillstånd" än en rörelse. Dess viktigaste manifestationer har varit retoriska och därför förtjänar den en retorisk analys.

1 En lista över några av de många grupper som deltagit i kvinnorörelsen och en analys av dem finns i Julie Ellis, *Revolt of the Second Sex* (New York: Lancer Books, 1970), s.21-81. En liknande lista och en analys som betonar oenighet, ledarskapsproblem, och policykonflikter finns i Edythe Cudlipp, *Understanding Women's Liberation* (New York: Paperback Library, 1971), s.129-170, 214-220. Som hon anger har flera radikala grupper uteslutit medlemmar som tenderat att personligen dra till sig mediernas uppmärksamhet, använt "räknare" för att hindra mer talföra medlemmar från att dominera mötena och ställt sig avisande till programförklaringar, bestämda politiska hållningar och samordnade gruppaktioner (s.146-147, 166, 214-215). Den mest optimistiska beräkningen av rörelsens storlek har gjorts av Charlotte Bunch-Weeks, som säger att den består av "kanske 100.000 kvinnor i över 400 städer" (se hennes "A Broom of One's Own: Notes on the Women's Liberation Program", i Joanne Cooke, Charlotte Bunch-Weeks och Robin Morgan (red.) *The New Women* [1970; omtryckt, Greenwich, Connecticut; Faw-

cett, 1971], s.186). Även om det stämmer tål det ingen jämförelse med den konservativa *League of Women Voters* med 160.000 medlemmar (Cudlipp, *Understanding Women's Liberation*, s.42) och *National Council of Women*, som representerar organisationer med 23 miljoner medlemmar och vars ledning har intagit en ytterst antiliberal ståndpunkt (se Lacey Fesburgh, "Traditional Groups Prefer to Ignore Women's Lib", *New York Times*, 26 augusti, 1970, s.44).

2 Ti-Grace Atkinson har sagt: "Det finns ingen rörelse. Rörelse betyder att förflytta sig någonstans, och kvinnorörelsen rör sig inte ur fläcken. Den har inte uppnått någonting." Gloria Steinem har instämt: "I fråga om makt - ekonomisk och politisk - är vi ännu bara i början. Men gäller det medvetenhet och insikt blir det aldrig som förr." ("Women's Liberation Revisited", *Time*, 20 mars, 1972, s.30,31). Opinionsundersökningar tycks inte peka på märkbara attitydförändringar hos amerikanska kvinnor. (Se t.ex. *Good Housekeeping*, mars 1971, s.34-38, och Carol Tavris, "Woman and Man", *Psychology Today*, mars 1972, s.57-64, 82-85.)

Eftersom varje försök att definiera en retorisk rörelse eller genre drabbas av svårigheter och med tanke på vad jag nyss antytt om kvinnorörelsens ovanliga ställning, vill jag uttryckligen ange två grundförutsättningar för det som följer. För det första avvisar jag historiska och socialpsykologiska definitioner av rörelser som grund för en retorisk kritik. Skälet är att de inte avgränsar någon genre inom *retoriken* eller någon tydlig uppsättning av *retoriska handlingar*.³ De kännetecknen som definierar en retorisk rörelse måste vara retoriska. Med Aristoteles termer kan sådana kriterier uppstå ur ett relativt klart sätt att bruka eller tolka retorikens kanon eller bevismedel. Men hellre än att använda något fastlagt bedömningsschema tänker jag behandla två allmänna kategorier – innehåll och stil. Som jag ser det förtjänar kvinnorörelsens retorik (eller vilken som helst diskursiv formation) en *separat* kritisk behandling om och bara om de symbolhandlingar som den består av visar sig ha en både innehållslig och stilistisk särprägel. För det andra antar jag att stil och innehåll beror av varandra i en retorisk genre.⁴ Stilistiska val påverkas djupt av ämnesinnehåll och sammanhang⁵ och vilka frågor som tas

upp bestäms av stilistiska strategier.⁶ Huvudtesen i den här essän är att kvinnorörelsens retorik är en särskild genre, eftersom den har unika *retoriska* kvaliteter som förenar dess innehållsliga och stilistiska drag.

Utmärkande innehållsdrag

Vid en första anblick tycks kraven på legal, ekonomisk och social jämlikhet för kvinnor bara vara en modifierad upprepning av argument, som redan är välkända från studenters och svartas protestretorik. Men vid närmare påseende ändras den retoriska bilden drastiskt av att jämlikhet krävs *för kvinnor*. Att tala för deras sak blottar spänningar djupt inne i vårt samhälles väv och framkallar ovanligt starkt och djupt "moralkonfliktens retorik".⁷ Den kvinnliga könsrollens krav motsäger den amerikanske kulturens viktigaste värden – att lita till sig själv, att prestera och att vara oberoende.⁸ I motsats till de flesta andra grupper *föds* kvinnorna i första hand till sin sociala ställning och deras sociala position strider mot demokratins grundvärden.⁹ Det här betyder att

-
- 3 En utmärkt kritik av att använda historiska och socialpsykologiska definitioner av rörelser som grund för retorisk analys har framställts av Robert S. Cathcart i "New Approaches to the Study of Movements: Defining Movements Rhetorically", *Western Speech* 36 (vårnumret 1972): 82-88.
 - 4 Särskilt träffande illustreras den här synpunkten av Richard Hofstadters "The Paranoid Style in American Politics", i *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays* (New York: Knopf, 1965), s. 3-40. Också de manande ("exhortative") och argumentativa genrer, som utvecklats av Edwin Black, definieras på både innehållsliga och stilistiska grunder i *Rhetorical Criticism: A Study in Method* (New York: Macmillan, 1965), s.132-177.
 - 5 Att det finns ett samspel mellan moraliska krav och strategiska val hävdas av Parke G. Burgess i "The Rhetoric of Moral Conflict: Two Critical Dimensions", *Quarterly Journal of Speech* 56 (1970): 120-130.

6 Att stilen är ett ideologiskt tecken är den centrala tanken i Edwins Blacks "The Second Persona", *Quarterly Journal of Speech* 56 (1970): 109-119.

7 Se Burgess "Rhetoric of Moral Conflict" och "The Rhetoric of Black Power: A Moral Demand?" *Quarterly Journal of Speech* 54 (1968): 122-133.

8 Se Matina S. Horner "Femininity and Successful Achievement: A Basic Inconsistency", i Michele Hoffnung Garskof (red.) *Roles Women Play: Readings toward Women's Liberation* (Belmont, California: Brooks/Cole, 1971), s.105-108.

9 "Kvinnors roll är arkaisk, när man ser den ur den här synpunkten. Det behöver inte vara något dåligt, men det gör kvinnans ställning ganska egendomlig: den är en kvarleva. I den gamla världen, där man föddes in i en klass och en region och ofta ett yrke, innebar könstilldelningen bara ytterligare ett attribut bland alla dem som varje barn lärde sig att han eller hon hade. Men att få veta, med Erik Eriksons ord,

själva rollen som retorisk aktör, om den innebär att vara självständig, självsäker och oberoende, är *ett brott mot den kvinnliga rollen*. Och därför är den feministiska retoriken redan per definition unik till sitt innehåll. Den må vara helt traditionell i sin argumentation, urskuldande i sin uppläggning, planlös och vittsvävande i sitt sätt och akademiskt lärd i sin stil, den är ändå ett totalangrepp på sin kulturs grundvärden och psykosociala verklighet. Som en illustration till det kan vi betrakta feministers skenbart moderata och reformistiska krav på legal, ekonomisk och social jämlikhet – krav som skenbart grundar sig på att jämlikhet är ett värde som alla delar.

Kravet på likhet inför lagen springer fram ur en värdekonflikt. För kvinnor är inte jämlika med män enligt lagens syn. 1874 fastställde Högsta Domstolen i USA att "vissa medborgare kunde förnekas rättigheter som andra hade", och närmare bestämt att "bestämmelsen om 'lika skydd' i det Fjortonde Författningstillägget inte gav kvinnor samma rättigheter som män". Och den bekräftade det beslutet 1961, då man fastslog att "det Fjortonde Tillägget förbjuder varje form av godtycklig klasslagstiftning utom den som grundar sig på kön".¹⁰ Kvinnors legala underlägsenhet är mest påfallande i äktenskapslagstiftningen. Dess kärna är att makar har recipрока – inte lika – rättigheter och skyldigheter. Maken är

att man är 'aldrig icke-en-kvinna' kommer mer som en chock. Det är särskilt sant för amerikanska kvinnor genom det sätt som vårt amerikanska ethos har hedrat frihetens och det individuella valets idéer ... kvinnans traditionella roll står i sig själv i motsats till en viktig sida av vår kultur. Detta begränsar inte bara kvinnors möjligheter, det invecklar dem i en konflikt med sin omgivning, som de inte kan förväntas lösa genom några beslut eller handlingar som står öppna för dem." (Elizabeth Janeway *Man's World; Woman's Place. A Study in Social Mythology* [New York: William Morrow, 1971], s.99).

10 Jo Freeman "The Building of the Gilded Cage", *The Second Wave* 1 (1971): 33.

skyldig att försörja maka och barn, men med hur mycket över existensminimum avgör han själv. I gengäld kräver lagen att hustrun ska sköta hushållet och ge mannen sällskap och sexuellt umgänge. Men hon kan inte kräva ersättning för sina tjänster. I grunden är äktenskapet en egendomsrelation. I de nio giftermålsbalkar som handlar om gemensam egendom, ses maken som överhuvud för "det gemensamma", och så länge som han är kapabel att hantera den kan hustrun inte på egen hand ådra sig skulder som belastar egendomen. I Texas och Nevada kan maken till och med förfoga över den gemensamma egendomen utan sin hustrus samtycke, inbegripet vad hon bidrar med ekonomiskt när hon yrkesarbetar. Fyrtioen av Amerikas stater erkänner inte det ekonomiska bidraget till hushållet från en hustru som bara arbetar i hemmet. Hon har ingen rätt till underhåll, lön eller inkomst av något slag och inte heller kan hon göra anspråk på delat ägande vid en skilsmässa. Dessutom stadgar lagen att varje gift kvinna ska bära sin makes efternamn, och ingen domstol kommer att stödja hennes rätt att uppträda under ett annat namn.¹¹

Det förefaller mig att den som lyssnar till en sådan argumentation ställs inför ett moraliskt dilemma. Lyssnaren får antingen medge att vårt samhälle inte baseras på jämlikhet som ett grundläggande värde eller öppet hävda att kvinnor är speciella eller underlägsna varelser, som förtjänar en diskriminerande behandling.¹²

11 Ibid., s.8-9.

12 Motiveringar för domar som upprätthåller en diskriminerande lagstiftning gör detta helt klart. "Att kvinnans kroppsbyggnad och naturliga uppgifter som mor missgynnar henne i kampen att försörja sig är uppenbart ... Kvinnans fysiska välmåga blir ett föremål för det allmännas intresse och omsorg att bevara rasens styrka och livskraft ... I fråga om sina möjligheter till en oberoende ställning i livet är hon inte likvärdig med mannen ... Med rätta placeras hon i en klass för sig ... Skälet ... ligger i den medfödda skillnaden mellan de två könen och i deras skil-

Argumentet för ekonomisk jämlikhet följer ett liknande mönster. Ser man på olika grupperns genomsnittliga inkomst är det en större ekonomisk nackdel att vara kvinna än att vara svart eller lågutbildad (att vara alla tre blir förstås en ekonomisk katastrof). Fastän hälften av Amerikas stater har lagar om likalön är regeln ändå dubbla löneskalor. Dessa kan inte rättfärdigas ekonomiskt. Ty antingen de är gifta eller ensamstående arbetar majoriteten av yrkesverksamma kvinnor av ekonomisk nödvändighet, och cirka 40 procent av familjer med inkomster under fattigdomsstrecket har kvinnor som överhuvud. I yrkeslivet är kvinnorna relativt sett mer tillbakasatta idag än de var 1940, och gapet mellan manlig och kvinnlig inkomst ökar stadigt.¹³ Det kan tyckas att dessa data bara röjer en avvikelse mellan lag och praxis, där lagen visar vilka värden som trots allt gäller. Ändå är det problematiskt att skilja värden från beteende. Och i själva verket har både lagen och praktiken gjort kvinnorna ekonomiskt ojämlika. Så gäller till exempel att så länge som både lag och allmän praxis ger maken rätt till hushållstjänster från hustrun, så måste en kvinna utträta vad som motsvarar två arbeten för att kunna sköta ett av dem utanför hemmet.¹⁴ Än en gång står den som möter en

sådan argumentation inför ett moraliskt dilemma.

Den öppnaste utmaningen mot de värden som härskar i vår kultur framträder i kravet på social jämlikhet mellan könen, på att vi för alltid gör oss av med tanken att "män är manliga *människor* medan kvinnor är mänskliga *femininer*",¹⁵ en tanke som har förevigats i den välkända frasen "Härmed förklarar jag er för man och hustru". Ett uppenbart skäl att avskaffa dessa skillnader är att de ger män ett värde som män och kvinnor ett värde som hustrur. Framgång för män definieras som produktivt arbete mot mål i yttervärlden, medan "hustrur" är inskränkta till "kvinnans plats" – barnavård och hushållsarbete i hemmet.¹⁶ Så länge sådana begrepp bestämmer "manlighet" och "kvinnlighet", hindras den kvinna som vill nå det slags framgång, som räknas som mannens exklusiva domän, av normer som föreskriver hennes "roll", och hon måste betala ett högt pris för sin avvikelse. De som forskat om prestationsmotivering hos kvinnor drar följande slutsats: "Även om de barriärer som finns i lagar och utbildning tas bort kommer motivet att undvika framgång att fortsätta att hindra kvinnor från att göra 'för bra' ifrån sig – och därigenom riskera att bli socialt avvisade som 'okvinnliga' eller 'kastrerande'".¹⁷ Och när en flicka är så obe-

da livsfunktioner." (Muller v. Oregon, 208 U.S. 412 [1908] s.421-23). Dessa och liknande domsmotiveringar anförs av Diane B. Shulder i "Does the Law Oppress Women?" i Robin Morgan (red.) *Sisterhood Is powerful* (New York: Vintage Books, 1970), s.139-157.

13 Ellis Revolt, s.103-111. Se också Carline Bird, med Sara Wells Briller *Born Female: The High Cost of Keeping Women Down* (1968, omtryckt, New York: Pocket Books, 1971), särskilt s.61-83.

14 "Chase Manhattan Bank beräknade att amerikanska kvinnor ägnade i genomsnitt 99,6 timmar i veckan åt hushållsarbete" (Juliet Mitchell "Women: The Longest Revolution [utdrag]", i Deborah Babcox och Madeline Belkin (red.) *Liberation Now!* [New York: Dell, 1971], s.250). Se också Ann Crittenden Scott "The Value of Housework", *Ms*, juli 1972, s.56-59).

15 Aileen S. Kraditor *Up from the Pedestal: Selected Writings in the History of American Feminism* (Chicago: Quadrangle Books, 1968), s.24.

16 Föreställningarna om "kvinnans plats" hjälper oss att förstå den position som kvinnor har i arbetslivet utanför hemmet: "Finns det några principer som förklarar hur könsgränserna slingrar sig fram? En är idén att kvinnor bör arbeta inåt och män utåt. En annan öronmärker obetalt servicearbete för kvinnor och förvärvsarbete för män. Andra regler förbehåller maskinarbete, prestigearbete och toppjobb för män. De flesta könsgränser kan förklaras utifrån den ena eller andra av de här tre reglerna." (Bird och Briller, *Born Female*, s.72).

17 Horner, "Femininity and Successful Achievement", s.121.

roende och prestationsinriktad, som man måste vara för att bli intellektuellt verkligt framstående, trotsar hon könskonventionerna och måste betala ett pris, *ett pris i form av ångest*.¹⁸ Så länge som utbildning och socialisation får kvinnor att bli "avkånade" genom att lyckas, medan män blir "avkånade" genom att misslyckas, kan kvinnor inte tävla på lika villkor eller utveckla sina möjligheter som individer. Men inga värden sitter djupare inom oss än dem som definierar "manlighet" och "kvinnlighet". Den grundläggande värdekonflikten är uppenbar.

När vi väl har insett vad de betyder och vad de leder till, förstår vi att dessa skenbart moderata och reformistiska krav med all rätt kan betraktas som revolutionära och radikala till ytterlighet. De hotar äktenskapet och familjen som institutioner liksom de normer som styr hur vi uppfostrar våra barn och spelar våra roller som män och kvinnor. Att uppfylla de här kraven skulle kräva omfattande, ja revolutionerande sociala förändringar.¹⁹ Ändå är argumenten för dem hämtade från framställningar som inte kan beskrivas som konfrontativa, alienerande eller radikala i någon vanlig mening. Tvärtom motsvarar de i form, stil, struktur

och stöd vad även den strängaste aristoteliska kritiker kan begära. Ändå är de innehållsligt unika och oundvikligen radikala, därför att de angriper vår kulturs fundamentala värden. Valet att vara moderat och reformist finns helt enkelt inte för dem som talar för kvinnans frigörelse.

Utmärkande stildrag

Eftersom den retorik vi har att göra med här är framtvängd av en intensiv moralkonflikt, kan vi se dess utmärkande stildrag som strategiska anpassningar till en svår retorisk situation.²⁰ Här tänker jag behandla "stildrag" ganska brett, eftersom jag väljer att se arbetet för kvinnans frigörelse som en kampanj för att övertyga. Utöver de språkliga egenskaper som man brukar ta upp får man, som jag ser det, tillfoga det retoriska samspels karakteristiska former, typiska sätt att strukturera deltagarnas relationer liksom sättet att betona speciella typer av argument, bevis och belägg. Kvinnorörelsens retorik får en särpräglad stil genom att förkasta vissa inslag som traditionellt brukar

18 Från E.E. Maccoby "Woman's Intellect" i S.M. Farber och R.H.L. Wilson (red.) *The Potential of Women* (New York: McGraw-Hill, 1963), s.24-39; citerad i Horner "Femininity and Successful Achievement", s.106.

19 Redan i den ekonomiska sfären skulle sådana förändringar vara vittgående. "Lika tillgång till arbeten utanför hemmet, som är en av förutsättningarna för kvinnors frigörelse, räcker i sig inte för att göra dem jämlika ... Samhället måste börja ta ansvar för barnen, kvinnors och barns ekonomiska beroende av maken-fadern måste upphöra. Det övriga arbetet som sker i hemmet måste också förändras genom exempelvis kommunala matplatser och tvättinrättningar. När sådant arbete flyttas över till den allmänna sektorn, så har den materiella basen för att diskriminera kvinnor försvunnit." (Margaret Benson, "The Political Economy of Women's Liberation", i Garskof (red.) *Roles Women Play*, s. 200-201).

20 De individuella elementen i den här stilen uppstod inte med kvinnorörelsen. Medvetandegöring ("consciousness raising") har sina rötter i den amerikanska väckelserörelsens "vittnesmål" och var en viktig persuasiv strategi också i den kinesiska revolutionen. Båda antikens cyniker och nutidens yippies har använt våld mot verklighetsstrukturen som persuasiva tekniker (se Theodore Otto Windt Jr. "The Diatribe: Last Resort for Protest", *Quarterly Journal of Speech* 58 [1972]: 1-4), och detta begrepp är centralt för agit-prop-teaterns syften liksom för demonstrationer och olika former av civil olydnad. Idéer om ledarlös övertalning uppträder i Yippie-dokument och i sensitivitetsgruppernas ostrukturerade arbetssätt. Till sist har idén att motsägelser och alienation leder till ändrad medvetenhet och revolution sina rötter i marxistisk teori. Det är kombinationen av de här elementen i kvinnorörelsen som är stilistiskt särpräglad. Som i en metafor kan de separata elementen vara välbekanta, det är sammansmältningen av dem som är originell.

höra till den retoriska processen – som att en expert eller ledare ska tala övertygande till många, att den personen ska anpassa sitt tal till publikens normer och att hon ska förmå lyssnarna att godta ett visst program eller engagera sig i en massaktion. Valet av den här ganska ”antiretoriska” stilen har innehållsmässiga skäl, eftersom den traditionella retoriska stilen uppmuntrar publiken till underkastelse och passivitet²¹ – egenskaper som strider mot ett grundläggande mål för feminismen: självbestämmande. Det handlingsmönster som bäst förklarar vad som utmärker kvinnorörelsens stil är ”medvetandegöring”, en form av interaktion eller retorisk uppgörelse som är unikt anpassad till feminismens retoriska problem.

Det senare problemet kan sammanfattas så här. Kvinnor skiljer sig åt i nästan allt som gör att människor identifierar sig med varandra – ålder, utbildning, inkomst, etniskt ursprung, även uppehållsort. Därutöver finns det mäktiga och genomträngande krafter, som motverkar feminismens retorik. Nästan alla tillbringar sina liv nära män som kontrollerar dem – fäder, makar, arbetsgivare och så vidare. Kvinnor har också mycket negativa självbilder, så negativa faktiskt att det är svårt att se dem som en publik, det vill säga personer som uppfattar sig själva som tänkbara agenter för förändring. När man ber dem beskriva sig själva, väljer de termer som ”osäker, ängslig, nervös, hetsig, vårdslös, räddhågad, tråkig, barnslig, hjälplös, ledsen, blyg, klumpig, dum, fånig och alltför hemkär ... förstående, öm, medkännande, ren, generös, tillgiven, kärleksfull, moralisk, vänlig, tacksam och

21 Mest explicit hävdas tanken att publik är ”kvinnliga” och att retoriker eller oratorer är ”manliga” i Adolf Hitlers och det tyska national-socialistiska partiets retoriska teori. Se Kenneth Burke ”The Rhetoric of Hitler’s ’Battle’”, i *The Philosophy of Literary Form* (1941; omtryckt, New York: Vintage Books, 1957), s.167. [Finns översatt i *Rhetorica Scandinavica* nr 4/97. Ö.a.]

tålmodig.”²² För att få effekt på en publik som upplever sig själv på det här sättet måste en retorisk kampanj överskrida det som skiljer kvinnorna åt för att i stället skapa ”systemskap” och modifiera deras jagbegrepp för att ge dem en känsla av autonomi. Och den måste tala till kvinnor utifrån privata, konkreta, individuella erfarenheter, för kvinnor har inte mycket, om ens någon, offentligt delad erfarenhet. Återstår de problem som bristen på delade värden vållar för retorikens innehåll. När kvinnor tar del av en frigörande retorik, så bryter de mot normerna för sitt köns uppträdande.

I sin paradigmatiske form inbegriper ”medvetandegöring” möten i små ostyrd grupper, där var och en uppmuntras att uttrycka sina personliga känslor och erfarenheter. Det finns ingen ledare, ingen retor, ingen expert. Alla deltar och leder; alla ses som experter. Målet är att göra det personliga politiskt: att skapa en medvetenhet (genom delad erfarenhet) om att vad som tett sig som personliga brister och individuella problem är något gemensamt och delat, ett resultat av att leva som kvinna. Men det finns inget ”budskap”, ingen ”partilinje”. Individerna uppmuntras att ha skilda meningar, att finna sina egna sanningar. Om någon aktion kommer på tal krävs ingen gruppanslutning. Var och en måste besluta om det är lämpligt för henne att agera, och i så fall hur.²³ De stildrag som fram-

22 Jo Freeman ”The Social Construction of the Second Sex” i Garskof (red.) *Roles Women Play*, s.124.

23 Medvetandegöringens natur beskrivs i Susan Brownmiller ”Sisterhood is Powerful” och i June Arnold ”Consciousness Raising”, vilka båda ingår i Stookie Stambler (red.) *Women’s Liberation: Blueprint for the Future* (New York: Ace Books, 1970), s.141-161, samt i Charlotte Bunch-Weeks ”A Broom of One’s own”, s.185-197, Carole Hanisch ”The Personal Is Political”, Kathie Sarachild ”A Program for Feminist ‘Consciousness Raising’”, Irene Peslikis ”Resistances to Consciousness”, Jennifer Gardner ”False Con-

hävs i möten av det här slaget utmärker den feministiska retoriken som helhet: en betoning av det känslomässiga, av den personliga erfarenhetens giltighet, av vikten att visa fram det egna jaget och kunna kritisera sig själv, av dialogens värde och av det autonoma och individuella beslutsfattandet som mål. Dessa stildrag är mycket lika dem som Maurice Natanson har beskrivit som typiska för en äkta argumentation:

Vad saken i själva verket gäller, när man riskerar sitt jag i en äkta argumentation, är det omedelbara i jagets värld av känsla, hållning och vilja i hela dess svårämbara omfång ... Jag öppnar mig själv för den faktiska möjligheten att ett argument kan få mig att se något av strukturen i min omedelbara värld ... den individuella erfarenhetens personliga och omedelbara domän ...

... känslan är en form för mening lika mycket som tänkandet är ett sätt att formulera sig på. Det privata är ett sätt att skapa sig en värld, och att argumentera för att verkligen övertyga är att offentliggöra det privata. Metaforen får oss att förstå hur att riskera sitt jag i en argumentation är att inbjuda en främling till vårt eget hems förtroigna inre.²⁴

Även en flyktig genomläsning av de många antologierna med kvinnorörelsens retorik visar hur den utmärks av de stildrag som jag angett här. Särskilt slående exempel ger Elizabeth Janeways *Man's World; Woman's Place* liksom *The Demise of the Dancing*

sciousness" och Pamela Kearon "Man-Hating", alla i Shulamith Firestone och Anne Koedt (red.) *Notes from the Second Year: Women's Liberation, Major Writings of the Radical Feminists* (New York: By the Editors, 1970), s.76-86.

24 Maurice Natanson "The Claims of Immediacy", i Maurice Natanson och Henry W. Johnstone Jr. (red.) *Philosophy, Rhetoric, and Argumentation* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1965), s.15, 16.

*Dog*²⁵, *The Politics of Housework*²⁶, *A Room of One's Own*²⁷ och *Cutting Loose*²⁸. Hur den sista essän slutar kan tjäna som en modell:

Den sanna dramatiska avslutningen av den här berättelsen skulle vara upplösningen av mitt äktenskap; det finns en del av mig som tror att man inte kan bekämpa ett sexistiskt system och samtidigt erkänna sitt behov av en mans kärlek ... Men till sist skilde sig inte min make och jag ... I stället rasade jag mot honom i många månader och gick in i kvinnorörelsen, och tänkte en hel del om mig själv, och om mina problem verkligen alla var kvinnoproblem, och kom fram till att vissa av dem var det och att andra inte var det. Mitt raseri över min ställning som kvinna var det starkaste jag känt för något i hela mitt liv. För mig har den feministiska analysen blivit, som jag tror att den kommer att bli för de flesta kvinnor i min generation, ett lika viktigt tankeverktyg som marxismen har varit för generationer av radikaler. Men den besvarar inte alla frågor ... Jag skulle ljuga om jag sade att min vrede har lärt mig hur man lever. Men mitt liv har förändrats på grund av den. Jag tror att jag på många små sätt håller på att bli en kvinna som inte godtar vad som helst. Jag är inte längre undergiven, inte längre förförisk ...

Min man och jag har i viss mån arbetat oss igenom det som skiljer oss åt ... Men mitt hat ligger inom mig och mellan oss,

25 Cynthia Ozick "The Demise of the Dancing Dog", i Cooke, Bunch-Weeks och Morgan (red.) *The New Women*, s.23-42.

26 Redstockings "The Politics of Housework", *Liberation Now?*, s.110-115. Märk att här liksom i andra fall är det en grupp snarare än en individ som utpekats som författare.

27 Virginia Woolf, *A Room of One's own* (New York: Harbinger, 1929).

28 Sally Kempton "Cutting Loose", *Liberation Now!*, s.39-55. Essän stod ursprungligen att läsa i *Esquire*, juli 1970, s.53-57.

inte helt ett personligt hat, men inte helt politiskt heller. Och jag undrar alltid om det är möjligt att definiera mig själv som en feministisk revolutionär och fortfarande förbli en hustru i någon som helst mening. Det finns ögonblick när jag fortfarande oroar mig för att han kommer att lämna mig, att han kommer att behöva en kvinna som är mindre upptagen av sina egna rättigheter, och när jag oroar mig för att jag också fruktar att ingen man någonsin kommer att älska mig igen, att ingen man någonsin skulle kunna älska en kvinna som är arg. Och den fruktan är en stor källa till bekymmer för mig, för den betyder att på vissa fundamentala sätt har jag inte förändrats alls.

Jag skulle vilja vara kall och klar och självvisk, kräva att mina behov ska uppfyllas, framkalla respekt snarare än tillgivenhet. Och ändå är det stunder, och kanske kommer de alltid att finnas, när jag flippar ur på mitt gamla sätt. Varför ska jag arbeta när min make kan försörja mig, varför ska jag vara en mänsklig varelse när jag kan klara mig med att vara ett barn?

Kvinnorörelsen är till sist bara personlig. Det är svårt att bekämpa en fiende som har utposter i ens huvud.²⁹

Den här essän och de andra verken, som jag har anförat här, liksom det mesta av kvinnorörelsens retorik står så långt bort som möjligt från de traditionella modellerna för retoriska anföranden, med tanke på de stildrag som jag har diskuterat. Författaren, Sally Kempton, bjuder in oss till det inre av sig själv och avslöjar den inre dynamiken i sina känslor och den särskilda form som befrielseproblemet tar i hennes liv. På ett retoriskt atypiskt sätt erkänner hon sina känslor av fruktan, vrede och hat och sitt behov av kärlek. Och hon medger både sin egen ambivalens och gränserna för sin egen erfarenhet

som en norm för andra. Hon är självmedveten och självkritisk, medveten om motsägelserna i sitt liv och om frestelsen att "flippar ur", medveten om både den psykiska säkerhet och den psykiska destruktion som hör till kvinnorollen. Hon försöker beskriva och bekräfta hur en ny identitet börjar växa fram, och när hon gör det inleder hon en dialog med andra kvinnor i en liknande belägenhet, som låter essän spela den ego-funktion som Richard Gregg har beskrivit.³⁰ Essän ber om läsarens medverkan, inte bara i att dela författarens liv som ett exempel på problemet att växa upp som kvinna i det samhälle vi har, men i en allmän självgranskning, där varje person ser efter vilka uttryck befrielseproblemet tar sig i hennes eget liv. Målet för det hon skriver är en process, inte en viss tro eller politik: hon förklarar uttryckligen att hennes problem inte är alla kvinnors och att en feministisk analys inte är en blåkopia för att leva. Viktigast är emellertid att essän exemplifierar handlingen "att riskera jaget" på det mest gripande sätt. Den Sally Kempton som vi möter i essän har varit masochistisk och manipulativ, hon har utnyttjat den kvinnliga rollen och männen, hon har varit svag, mordisk, hämndlysten och kastrerande, lat och självvisk. Risken med en sådan brutal ärlighet är att hon kommer att avvisas som neurotisk, bitchig, tokig, kort sagt som en som inte är en "god" kvinna, och viktigare som *inte är som vi*. Risken kan leda till främlingskap eller till systerskap. Som exempel ber hon andra kvinnor att konfrontera sig själva, erkänna sin egen kluvenhet och inse hur de själva deltar i och är medansvariga för de roller och processer, som har sådana förödande effekter på både män och kvinnor. Fastän den är en essä har den här texten alla de utmärkande stildragen hos ett "med-

30 Richard B. Gregg "The Ego-Function of the Rhetoric of Protest", *Philosophy & Rhetoric* 4 (1971): 71-91. Essän diskuteras specifikt på s.80-81.

29 Ibid., s.54-55.

vetandegörande" handlingsmönster.

Även om kvinnorörelsens utmärkande stildrag är mest påfallande inom medvetandegörande smågruppsprocesser, är de inte begränsade till sådana sammanhang. De drag som jag har räknat upp finns lika mycket hos essäer, tal och andra typer av framställningar, som är helt skilda från smågruppsmiljön. Dessutom vill jag hävda att de här stildragen, fast de kan påminna om vissa drag hos psykoterapeutisk interaktion, är retoriska snarare än expressiva och offentliga och politiska snarare än privata och personliga. För det mesta har psykoterapi till förutsättning att ens problem är personliga i både sitt ursprung och sina lösningar.³¹ Den feministiska analysen förutsätter däremot att det är samhällsstrukturen och definitionen av kvinnorollen som vållar de problem som enskilda kvinnor upplever i sina personliga liv. Därför måste lösningarna vara strukturella, inte bara personliga, och analysen måste röra sig från personlig erfarenhet och känsla till att belysa gemensamma villkor, som alla kvinnor upplever och

delar.

Ett sista kännetecken för kvinnorörelsens retorik är bruket av konfrontativa och utmanande strategier för att "göra våld på verklighetsstrukturen".³² De här strategierna angriper inte bara kulturens psykosociala realitet, de bryter också mot de mottagande kvinnornas normer för decorum, moral och "kvinnlighet". Essäer om frigiditet och orgasm³³, essäer av prostituerade och lesbiska,³⁴ personliga redogörelse för promiskuitet och masochism³⁵ och essäer som angriper romantisk kärlek och yrkar på manshat som ett nödvändigt stadium i frigörelsen³⁶, alla dessa "gör våld på verklighetsstrukturen" genom en närgående analys av tabublagda ämnen, genom att behandla "socialt utstötta" som "syster" och trovärdiga källor, och genom att angipa trosuppfattningar

31 Jag medger att det finns humanistiska och existentiella teoretiker, som hävdar att den sociala eller yttre verkligheten måste förändras precis lika ofta som den psykiska eller inre verkligheten. Se till exempel Thomas S. Szasz *The Myth of Mental Illness* (1961; omtryckt, New York: Dell, 1961); R.D. Laing och A. Esterson *Sanity, Madness, and the Family* (1964; omtryckt, New York: Basic Books, 1971) och William H. Grier och Price M. Cobbs *Black Rage* (New York: Basic Books, 1968). Den helt överväldigande majoriteten av psykologiska analyser antar emellertid att den sociala ordningen i stort sett är som den är och att det är den personliga sfären som måste ändras. Se till exempel Sigmund Freud *A General Introduction to Psychoanalysis*, övers. Joan Riviere (1924; omtryckt, New York: Washington Square press, 1960), Wilhelm Stekel *Technique of Analytical Psychotherapy*, övers. Eden Paul och Cedar Paul (London: William Brown, 1950); Carl A. Whitaker och Thomas P. Malone *The Roots of Psychotherapy* (New York: Blakiston, 1953) och Carl R. Rogers *Client-Centered Therapy* (Boston: Houghton Mifflin, 1951).

32 Frasen kommer från den lösa koalition av radikala grupper som kallas för Female Liberation Movement (Ellis Revolt, s.55). Se också Pamela Kearon, "Power as a Function of the Group", i Firestone och Koedt (red.), *Notes from the Second Year*, s.108-110.

33 Se t.ex. Anne Koedt "The Myth of the Vaginal Orgasm", i *Liberation Now!*, s.311-320, Susan Lydon "The Politics of Orgasm" och Mary Jane Sherfey, MD, "A Theory on Female Sexuality", i Morgan (red.) *Sisterhood is Powerful*, s.197-205, 220-230.

34 Se t.ex. Radicalesbians "The Woman-Identified Woman", i *Liberation Now!*, s.287-320, Ellen Strong "The Hooker", Gene Damon "The Least of These: The Minority Whose Screams Haven't Yet Been Heard" och Martha Shelley "Notes of a Radical Lesbian", i Morgan (red.) *Sisterhood Is Powerful*, s.289-311 samt även Del Martin och Phyllis Lyon "The Realities of Lesbianism", i Cooke, Bunch-Weeks och Morgan (red.) *The New Woman*, s.99-109.

35 Sally Kempton's essä är kanske det mest levande exemplet på den typen. Se också Judith Anna "The Secterial Proletariat" och Zoe Moss "It Hurts to Be Alive and Obsolete: The Ageing Woman", i Morgan (red.) *Sisterhood Is Powerful*, s.86-100, 170-175.

36 Se Shulamith Firestone "Love" och Pamela Kearon "Man-Hating", i Firestone och Koedt (red.) *Notes from the Second Year*, s.16-27, 83-86.

med stor mytisk kraft. Två specifika språkliga tekniker, "attackmetaforer" och symboliska omkastningar, tycks också vara karakteristiska för den här retoriken. "Attackmetaforer" blandar tankeformer för att avlöja sexismens "omedvetna ideologi"³⁷ i språk och föreställningar, eller så försöker de ge en chock genom ett slags "inkongruent perspektiv".³⁸ Några exempel är: "Var Lurleen Wallace *Guvernant* i Alabama?" En teckning av Rodins *Tänkaren* som kvinna. "Lita på Gud. Hon ska bistå dig."³⁹ "Prostituerade är de enda hederliga kvinnorna, för de tar betalt för sina tjänster hellre än att underkasta sig ett äktenskapskontrakt, som tvingar dem att arbeta hela livet utan betalning."⁴⁰ "Om du tror att du är frigjord, kan du fundera på att smaka på ditt menstruationsblod – om det äcklar dig, har du långt kvar, baby".⁴¹ Eller den här analogin:

Antag att en vit manlig student beslöt att dela rum eller ungarlslya med en svart manlig vän. Säkert skulle den typiska vita studenten inte glatt ta för givet att hans svarta rumskamrat skulle sköta allt i hus hållet. Och inte heller skulle hans samvete låta honom göra det ens i det osannolika fallet att hans rumskamrat förklarade: 'Nej, det är OK. Jag gillar att städa och laga mat. Jag skulle tycka om att göra det ...' Men förändrar man den här hypotetiska svarta rumskamraten till en kvinnlig

37 Termen kommer från Sandra L. Bem och Daryl J. Bem "Training the Woman to Know Her Place: The Power of a Nonconscious Ideology", i Garskof (red.) *Roles Women Play*, s.84-96.

38 Frasen härrör från Kenneth Burke och är titeln på del 2 av *Permanence and Change*, andra reviderade utgåvan (Indianapolis, Indiana: Bobbs-Merrill, 1965).

39 Emmeline G. Pankhurst, citerad av Ellis, i *Revolt*, s.19.

40 Ti-Grace Atkinson, citerad av Charles Winick och Paul M. Kinsie, i "Prostitutes", *Psychology Today*, februari 1972, s.57.

41 Germaine Greer *The Female Eunuch* (New York: McGraw-Hill, 1970), s.42.

äktenskapspartner, somnar studentens samvete på något vis in.⁴²

Symboliska omkastningar förvandlar ord som samhället har använt för att demonisera kvinnor till goda termer, och de utnyttjar alltid den kraft och fruktan, som ligger dold i dessa beteckningar, som potentiella källor till styrka. "Bitch-manifestet" hävdar att frigjorda kvinnor är "bitches" (hyndor) – aggressiva, självsäkra, starka.⁴³ Och W.I.T.C.H (*Women's International Terrorist Conspiracy from Hell*) säger i själva verket: "Du tror att vi är farliga djävulsvarelser, häxor? Du har rätt! Och vi tänker förhäxa dig!"⁴⁴ En del feminister har pläderat för att den lesbiska kvinnan är paradigmet för den frigjorda kvinnan,⁴⁵ andra har beskrivit en androgyn roll.⁴⁶ Den här typen av omkastning har förstås uppträtt också i annan protestretorik, särskilt i frasen "black is beautiful". Men med tanke på mystiken kring begrepp som hustru, mor och kärlekspartner blir det särskilt störande och bitande att kasta om traditionella kvinnoroller. Helt uppenbart rör det sig om försök att säga ja till radikalt nya identiteter för kvinnor.⁴⁷

42 Bem och Bem "Training the Woman", s.94-95.

43 Joreen "The Bitch Manifesto", i Firestone och Koedt (red.), *Notes from the Second Year*, s.5-9.

44 "WITCH Documents", i Morgan (red.) *Sisterhood Is Powerful*, s.538-553.

45 Se till exempel Martha Shelley "Notes of a Radical Lesbian", i Morgan (red.) *Sisterhood Is Powerful*, s.306-311. Som en parallell till detta har vi de negativa attityderna hos vissa radikala grupper mot äktenskap och heterosexuell kärlek. Se "The Feminist: A Political Organization to Annihilate Sex Roles", i Firestone and Koedt (red.) *Notes from the Second year*, s.114-118.

46 Se till exempel Carolina Bird "On Being Born Female", *Vital Speeches of the Day*, 15 november, 1968, s.88-91. Samma argument har också en negativ variant. Den förnekar att man hittills funnit någon tillfredsställande grund för att bestämma vilka skillnader som eventuellt kan finnas mellan män och kvinnor. Se t.ex. Naomi Weisstein "Psychology Constructs the Female, or the Fantasy life of the Male Psychologist", i Garskof (red.) *Roles Women Play*, s.68-83.

47 Elizabeth Janeway gör en mycket talande kritik

Feminismens utmärkande stildrag är ett resultat av en strategisk anpassning till ett akut retoriskt problem. Kvinnorörelsen präglas av retoriska samspelsformer, som betonar känslöbevis och personliga vittnesmål, deltagande och dialog, självavslöjande och självkritik, att självständigt fatta beslut genom att först övertyga sig själv och att strategiskt bruka tekniker för att ”göra våld på verklighetsstrukturen”. På stilistiska grunder drar jag slutsatsen att den feministiska retoriken är en separat retorisk genre.

Växelspelet mellan innehåll och stil

I förra avsnittet har jag beskrivit olika retoriska handlingar. Som de illustreras av särskilt utdraget från Sally Kemptons essä kan de verka fjärran från det arbete för legal, ekonomisk och social jämlikhet, som vi talade om tidigare. Men jag tror att alla de här retoriska aktiviteterna går upp i en enda genre, en slutsats som jag ska försvara genom att undersöka hur stil och innehåll betingar varandra ömsesidigt hos de diskurser som vi har diskuterat.

Essäer som Sally Kemptons är nödvändiga motsvarigheter till arbeten som artikulerar kraven på jämlikhet. I själva verket visar texter som Kemptons i konkreta, personliga

av många av dessa försök. Hon hävdar att ragatans, häxans och slinkans roller bara är omkastningar av kvinnors positivt värderade och socialt accepterade roller. Ragatan är den negativa motsvarigheten till hustruns roll utåt att vara charmfull mot sin make och visa honom heder och respekt inför andra; häxans är den goda moderns negativa roll – nyckfull, kallsinnig och hotfull; slinkan kastar om hustruns privata roll – i stället för att vara tröstande, kärleksfull och stödjande är hon självisk, retfull och farlig för mannens självkänsla. Hennes poäng är att dessa inte är nya, kreativa roller, bara omkastningar av existerande, socialt definierade roller (*Man's World; Woman's place*, s.119-123, 126-127, 199-201).

och känslöburna ordalag vad de nuvarande jämlikhetsbristerna innebär och vilka följder de får. På så vis fullbordar de här texterna kvinnorörelsens retoriska genre och blir väsentliga för dess framgång som en kampanj för att övertyga. I det första avsnittet hävdade jag att kraven på jämlikhet för kvinnor ”är ett totalangrepp på den psykosociala verkligheten”. Den frasen kan dölja att det också är en attack på *jaget* och på de roller och relationer, där kvinnor liksom män traditionellt har brukat finna sina identiteter. Natanson beskriver vad ett sådant argument kan få för verkan: ”När ett argument sårar mig, skär in i mig, eller renar och befriar mig är det inte därför att något visst skikt eller segment av min världsbild skakas upp eller rycks loss utan därför att *jag* såras eller upplivas – *jag* i min särskildhet, och det betyder min existentiella omedelbarhet: känslor, stolthet, kärlek och trumpenhet, den värld som finns för mig och som jag lever i.”⁴⁸ Det enda svar som fungerar på upplevelsen att bli hotad existentiellt är en retorisk handling, som behandlar det personliga, emotionella och konkreta direkt och explicit, som är dialogisk och deltagande, som talar från personlig erfarenhet till personlig erfarenhet. Följaktligen omfattar kvinnorörelsens retorik många essäer, som diskuterar personliga erfarenheter hos kvinnor under många olika omständigheter: svarta kvinnor, mödrar som lever på socialbidrag, äldre kvinnor, fabriksarbeterskor, högskoleflickor, journalister, ogifta mödrar, advokater, sekreterare och så vidare. Var och en av dem söker konkret beskriva den personliga erfarenheten av ojämlikhet i en särskild situation och/eller vad frigörelsen kunde betyda i ett särskilt fall. Retoriskt fungerar de här essäerna så att de översätter offentliga krav till personlig erfarenhet och behandlar hot och fruktan i konkreta termer med känslor i.

48 Natanson ”Claims of Immediacy”, s.15-16.

Omvänt är mer traditionella argumentationer för jämlikhet ett väsentligt komplement till dessa mer personliga uttalanden. Som process kräver medvetandegöringen att det personliga överskrids genom att röra sig mot det strukturella, att det individuella överskrids genom att röra sig mot det politiska. De arbeten som behandlar legal, ekonomisk och social ojämlikhet erbjuder de strukturella analyser och empiriska data, som låter kvinnor generalisera från sina individuella erfarenheter till de allmänna villkoren för kvinnor i vårt samhälle. Utan denna överskridande rörelse blir det omöjligt att bedriva en kampanj för att övertyga. Och då finns det ingen retorik i offentlig mening utan bara det mycket begränsade fältet för terapeutisk smågruppsinteraktion.

Växelspelet mellan det personliga och det politiska är centralt för synen på feminismen som en retorisk genre. Alla frågor inom kvinnorörelsen är på samma gång personliga och politiska. Ytterst vilar detta växelspel på kvinnors kaststatus, basen för den moralkonflikt som deras retorik skapar och skärper. Feminister tror på det befriande i att dela personliga erfarenheter, det vill säga att det är något som höjer kvinnors medvetenhet, eftersom de alla oavsett ålder, utbildning, inkomst med mera delar ett gemensamt villkor, en radikal form av väsensgemenskap som är ursprunget till det säregna slags identifikation de kallar för "systemskap". Vissa ovanliga retoriska former tycks bekräfta den här analysen. "Speak-outs" om våldtäkt, abort och orgasm är massmöten, där kvinnor talar med varandra om djupt personliga erfarenheter som alla värderas starkt negativt. Att så sker är svårt att förklara utan att förutsätta en radikal form av identifiering, som tillåter dessa pinsamma självavslöjanden. På samma sätt tycks de "självhjälpskliniker", där kvinnor lär sig att undersöka sina livmoderhalsar och jämföra dem med andras, kräva en extrem identifiering och tillit. Feminister skulle hävda att

"systemskap ger styrka", därför att det växer fram när man erkänner en genomträngande gemensam erfarenhet av att tillhöra en speciell kast som den radikalaste och djupaste grunden för samarbete och identifikation.

Den feministiska analysen låter oss också förstå den persuasiva avsikten med "att göra våld på verklighetsstrukturen". Från den synpunkten är kvinnor i det amerikanska samhället alltid i en virvel av motsägelser och paradoxer. Å ena sidan har de för det mesta blivit effektivt insocialiserade i sina traditionella roller och värden, något som bekräftas av den forskning som finns om deras prestationsmotivering och självbilder. Å andra sidan är "kvinnlighet" något som direkt strider mot vårt amerikanska samhälles mest grundläggande värden – ett faktum som gör kvinnor ytterst sårbara för angrepp på "verklighetsstrukturen". Därför går det att hävda att även om den feministiska retorikens normbrott kan chockera först, så inser man till slut att de bara uttrycker motsägelser som finns inbyggda i "den kvinnliga rollen". Dessa normbrott är uppenbara i texter som Sally Kemptons; de är bara mindre uppenbara i skenbart traditionella och moderata arbeten.

Slutsats

Jag drar alltså slutsatsen att feminismens diskurs är en enhetlig och särskild genre inom retoriken med sina egna innehålls- och stilistiska kännetecken. Kanske är den den enda genuint *radikala* retoriken på den nutida amerikanska scenen. Endast oxymoron, paradoxens och motsägelens figur, kan vara dess metafor. Aldrig är den paradoxala karaktären hos kvinnorörelsens befrielsesdiskurs mer uppenbar än när den jämförs med konventionella eller välbekanta definitioner av retoriken, analyser av retoriska situationer och beskrivningar av retoriska rörelser.

Traditionella och välbekanta definitioner av vad det innebär att övertyga ger ingen till-

fredsställande redogörelse för kvinnorörelsens retorik. I förhållande till sådana definitioner pendlar feminismens sätt att tala för sin sak mellan det retoriska och det icke-retoriska, det persuasiva och det icke-persuasiva. Retorik definieras vanligen som något som handlar om offentliga frågor, strukturella analyser och sociala aktioner, men kvinnorörelsen betonar insatser som rör djupa personliga behov och privata och konkreta erfarenheter och dess mål är ofta begränsade till enskilda individers autonoma handlingar. Synen att en talare övertygar genom en entymemisk anpassning till publikens normer och värden gäckas av en retorik som i stället söker övertyga genom att "göra våld på verklighetsstrukturen" hos dem som den riktar sig till.

Inte heller är de analyser som vi nu har av retoriska situationer tillfredsställande, när de tillämpas på kvinnorörelsens retorik. Varken Parke Burgess värdefulla och tankeväckande diskussion om hur retoriska situationer kan rymma två eller flera uppsättningar av moraliska krav⁴⁹ eller Thomas Olbrichts insiktsfulla distinktion mellan sådana retoriska handlingar som sker när det finns delade värden och sådana som sker i deras frånvaro⁵⁰ kan riktigt förklara den situation som feminister befinner sig i. Och orsaken är helt enkelt att fast kvinnorörelsens retorik vädjar till *vad som sägs vara* gemensamma moraliska värden, tvingar den oss ändå att erkänna att dessa värden *inte* delas av alla. I sin tur ger det upphov till den mest intensiva av moraliska konflikter. Lloyd Bitzers mer specifika analys av den retoriska situationen, enligt vilken denna består av "ett kontrollerande krav eller behov som fungerar som den organiserande principen" (det rör sig om en brist som det

både brådskar och går att avhjälpa), vidare av en publik som omfattar "bara personer som kan påverkas av diskursen och förmedla en förändring", och till sist av olika restriktioner som kan begränsa utrymmet för de "beslut och handlingar som behövs för att möta kraven"⁵¹ – denna mer specifika analys är också otillfredsställande. I kvinnorörelsen ligger dubbla och motstridiga krav inte bara på det offentliga planet, och därför är dess retorik en dialektik mellan å ena sidan diskurser som handlar om offentliga strukturella problem och å andra sidan de särskilt betydelsemättade uttalanden om personliga erfarenheter och känslor, som sträcker sig bortom de traditionella gränserna för retoriska handlingar. Ett offentligt krav finns förstas med, men vad som är ofrånkomligt och karakteristiskt för denna retorik är det samtidiga och motstridiga personliga kravet. Och den syn på publiken som vi möter ovan gör inte reda för en situation där publiken måste *skapas under de speciella villkor* som omger kvinnorörelsen. Till sist verkar även begreppet "restriktion" olämpligt för en genre, där redan att förmedla en förändring, som retor eller del av publiken, i sig är det största hindret för beslut eller handling – ett hinder som kräver av talare och lyssnare att de gör våld på kulturella normer och därmed riskerar att uteslutas ur sin sociala gemenskap, oberoende av hur traditionell eller reformistisk den retoriska appellen är.

På samma sätt visar sig nästan alla beskrivningar av retoriska rörelser också bristfälliga. Leland Griffins tidiga essä om de historiska rörelsernas retorik skapar tre stora problem: han definierar en rörelse så att den har inträffat "någon gång i det förflutna", han säger att "medlemmar av en rörelse bemödar sig att ändra på sin omgiv-

49 Parke G. Burgess "Rhetoric of Moral Conflict".

50 Thomas H. Olbricht "The Self as a Philosophical Ground of Rhetoric", *Pennsylvania Speech Annual* 21 (1964): 28-36.

51 Lloyd F. Bitzer "The Rhetorical Situation", *Philosophy & Rhetoric* 1 (1968): 6-8. [Finns oversatt i *Rhetorica Scandinavica* 3/97. Ö.a.]

ning” och han råder den som studerar retorik att fokusera på ”den offentliga diskussionens mönster”.⁵² Det första problemet är att retoriikkritikern inte får undersöka samtida rörelser och alltså måste göra skarpa kronologiska distinktioner mellan tidigare befrielsesträvanden och dagens plädering för feminism. Det andra problemet är att kritikerns uppmärksamhet än en gång avleds från försöken att ändra jaget, som är så viktiga för feminismen som befrielseörelse, för att i stället ledas mot försöken att ändra omgivningen. Med det sammanhänger också det tredje problemet: att avlänska det kritiska intresset från personliga medvetandegörande processer till offentliga diskussioner. Herbert Simons syn på ”en ledarcentrerad uppfattning om vad det innebär att söka övertyga i en social rörelse” definierar en rörelse ”som ett icke-institutionaliserat kollektiv, som mobiliserar för handling inom ett program för att återskapa sociala normer och värden.”⁵³ Som jag har påpekat är det inte fruktbart att tillämpa ledarcentrerade teorier på den feministiska rörelsen. Dessutom kännetecknas kvinnorörelsen inte av ett *program*, som mobiliserar dess förespråkare att återskapa sociala normer och värden. Dan Hahn och Ruth Gonchar idé att en rörelse består av ”socialt delade aktiviteter och trosföreställningar inriktade mot kravet att förändra någon sida av den sociala ordningen”⁵⁴ är också olämplig här, därför att den bortser från betydelsen av krav på förändringar hos en själv.

52 Leland M. Griffin ”The Rhetoric of Historical Movement”, *Quarterly Journal of Speech* 38 (1952): 184-185.

53 Herbert W. Simons ”Requirements, Problems and Strategies: A Theory of Persuasion for Social Movements”, *Quarterly Journal of Speech* 56 (1970): 3

54 Dan F. Hahn och Ruth M. Gonchar ”Studying Social Movements: A Rhetorical Methodology”, *Speech Teacher* 20 (1971): 44, citerad efter Joseph R. Gusfield (red.) *Protest, Reform and Revolt: A Reader in Social Movements* (New York: Wiley, 1970), s.2

Det finns dock två aktuella beskrivningar av retoriska rörelser, som passar också för kvinnorörelsen. I en senare essä framställer Griffins en dramatisk ram för hur rörelser utvecklas. Den har insiktsfullt tillämpats på hur den moderna kvinnorörelsen har uppstått.⁵⁵ Vad som gör den användbar är att den erkänner många olika symboliska handlingar, betydelsen av drama och konflikt och retoriska rörelsernas väsentligen moraliska eller värdebestämda natur.⁵⁶ Och också Robert Cathcarts formulering, som även den utgår från ett dramaperspektiv, är lämplig, därför att den betonar ”*dialektisk njutning på den moraliska arenan*” och ”*den dialektiska spänning som växer ut en moralisk konflikt*”.⁵⁷

Och så väljer jag då oxymoron som en etikett, en metafor, för kvinnorörelsens retorik. Det är en genre utan en retor, en retorik som söker en publik, som förvandlar traditionell argumentation till konfrontation, som ”övertalar” genom ”att göra våld på verklighetsstrukturen” men som förutsätter en väsensgemenskap så radikal att den tillåter den mest intima identifiering. Det är en ”rörelse” som undviker ledarskap, sammanhängande organisation och de påverkansformer som är typiska för massövertalning. Till sist förbryllar kvinnorörelsen förstas också, därför att den inte har något klart svar på den återkommande frågan: ”Vad önskar kvinnor?” På en nivå är svaret enkelt: de önskar vad varje person önskar – värdighet, respekt, rätten till självbestämmande, att utveckla sina möjligheter som individer. Men på en annan nivå finns det inget svar –

55 Brenda Robinson Hancock ”Affirmation by Negation in the Women’s Liberation Movement”, *Quarterly Journal of Speech* 58 (1972): 264-271.

56 Leland M. Griffith ”A Dramatic Theory of the Rhetoric of Movements”, i William H. Rueckert (red.) *Critical Responses to Kenneth Burke* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1969), s.456.

57 Robert S. Cathcart ”New Approaches to the Study of Movements”, s.87.

inte ens i feministisk retorik. Medan det finns förändringar av lagar och lagstiftning som de flesta feminister är ense om (fast prioriteringarna skiljer sig åt), så kommer befrielsen, vad den än är, att vara olika för

varje kvinna liksom friheten är olika för varje människa. Vad varje kvinna delar är dock paradoxen att hon måste ”bekämpa en fiende som har utposter i ens huvud.”

Om författaren:

Karlyn Kohrs Campbell är professor vid Department of Speech-Communication, University of Minnesota. Redaktör för *Quarterly Journal of Speech*.

Översättning: Lennart Hellspong

[efter ”The Rhetoric of Women’s Liberation” i: J.L. Lucaites, C.M. Condit & S. Caudil (1999) *Contemporary Rhetorical Theory. A Reader*. The Guilford Press, New York & London, s.397-410.]